

УДК 346.7

Коверзнев Вадим Олександрович,
кандидат юридичних наук, доцент
кафедри правового регулювання
економіки Чернігівського національного
технологічного університету

ПРИНЦИПИ КООПЕРАТИВНОГО ПРАВА

Автором статті доведено, що принципами кооперативного права є комплекс загальних положень, які визначають порядок утворення, мету діяльності кооперативних організацій та способи її досягнення, основні засади внутрішньокооперативних відносин і відносин у суспільному житті громади. Крім того, визначено загальні принципи, на яких будується діяльність кооперативних організацій України усіх типів; розглянуто міжнародні кооперативні принципи, схвалені Міжнародним кооперативним альянсом. Досліджено вплив міжнародних кооперативних принципів на формування спеціальних принципів кооперативного права, розкрито їх правову сутність. Наприкінці роботи сформульовано пропозиції, спрямовані на удосконалення чинного кооперативного законодавства, шляхом доповнення статті 4 Закону України «Про кооперацію» наступними принципами: навчання, підвищення кваліфікації, інформація; співпраця між кооперативами; турбота про громаду.

Ключові слова: кооператив, кооперативна організація, кооперативні принципи, міжнародні кооперативні принципи.

Постановка проблеми. Дослідження принципів кооперативного права є кроком на шляху розробки теоретико-правових засад організації та діяльності кооперативних організацій, що є основою кооперативного права.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед сучасних робіт, присвячених аналізу проблем діяльності окремих типів кооперативів, необхідно виділити роботи О. М. Вінник, Я. З Гаєцької-Колотило, О. В. Гафурової, О. П. Загнітко, М. І. Клеандрова, В. С. Щербини.

Історія розвитку системи кооперації як складової частини економіки України розглядається в роботах В. В. Гольца, С. Д. Гелея, В. І. Марочко, В. М. Половця.

На теперішній час, в Україні відсутні фундаментальні дослідження з питань комплексного вивчення теоретико-правових засад діяльності кооперативних організацій усіх типів через призму науки господарського права, що обумовлює актуальність та доцільність даної роботи.

Постановка завдання. Метою даної роботи є формулювання поняття «принципи кооперативного права», визначення загальних і спеціальних принципів кооперативного права, розкриття їх правового змісту, дослідження впливу міжнародних кооперативних принципів на формування принципів кооперативного права України, розробка пропозицій, спрямованих на удосконалення чинного кооперативного законодавства.

Виклад основного матеріалу дослідження. В теорії права принципами називають керівні засади (ідеї), які зумовлюються об'єктивними закономірностями існування і

розвитку людини та суспільства і визначають зміст і спрямованість правового регулювання суспільних відносин. До основних принципів права належать: справедливість, повага до людини, рівноправність, законність, правосуддя, верховенства права.

У літературі виділяють наступні види принципів:

1) загальнолюдські принципи права – це державно-юридичні ідеали, які зумовлюються певним рівнем всесвітнього розвитку цивілізації, втілюють прогресивні здобутки правової історії людства, які закріплені в міжнародних нормативних актах;

2) типологічні принципи – це ті його засади, які властиві усім правовим системам певного історичного типу. Особливістю сучасних систем права полягає в тому, що основні типологічні принципи поступово наповнюються загальнолюдськими правовими засадами та наближаються до рівня останніх, що є підтвердженням втілення найкращих правових здобутків людської цивілізації у суспільну практику;

3) конкретно-історичні принципи права – це ті його засади, які відображають специфіку права певної держави у реальних соціальних умовах;

4) галузеві принципи права – які охоплюють одну чи декілька галузей права певної держави [6, с. 21, 22].

Враховуючи те, що кооперативне право є комплексною підгалуззю господарського права, принципи кооперативного права слід відносити до галузевих принципів, які охоплюють декілька галузей права.

Принципами кооперативного права є комплекс загальних положень, які визначають порядок утворення, мету діяльності кооперативних організацій та способи її досягнення, основні засади внутрішньокооперативних відносин і відносин у суспільному житті громади.

Розробка кооперативних принципів має особливе значення для формування теорії кооперативного права.

Кооперативні принципи затверджено на XXXI конгресі Міжнародного кооперативного альянсу, якій відбувся в 1995 році в Манчестері. До їх складу увійшло сім принципів, а саме:

1) *добровільне та відкрите членство в кооперативі*. Кооперативи є добровільними організаціями, відкритими для всіх осіб, які мають бажання користуватися їх послугами, здатні взяти на себе відповідальність, пов'язану із членством у кооперативі, без будь-якої дискримінації за статевою ознакою, соціальною, расовою, політичною і релігійною належністю;

2) *демократичний членський контроль за діяльністю кооперативу*. Кооперативи – демократичні організації, що контролюються їх членами, які беруть активну участь у формуванні їх політики та прийнятті управлінських рішень. Члени кооперативів, які обрані до керівних органів, зобов'язані звітувати про свою роботу рядовим членам. У первинних кооперативах усі члени мають рівні права голосу;

3) *автономія і незалежність*. Кооперативи є незалежними організаціями, що засновані на основі самопомоги і контролюються своїми членами. Якщо кооперативи вступають у відносини з іншими організаціями, або отримують капітал із сторонніх джерел, вони повинні здійснювати це таким чином, щоб забезпечити демократичний контроль з боку членів та зберегти зовнішню незалежність;

4) *економічна участь членів у діяльності кооперативу*. Члени кооперативу беруть рівну участь у формуванні капіталу кооперативу та контролю за його використанням. Принаймні частина капіталу кооперативу повинна перебувати в колективній власності.

Умовами членства в кооперативі повинно бути передбачено, що члени отримують лише обмежену винагороду по внесеному капіталу, або взагалі не її отримують. Члени кооперативу спрямовують прибуток на: розвиток кооперативу, в тому числі, через створення резервів, частина яких повинна бути неподільною; винагороду членів пропорційно їх трансакціям з кооперативом; підтримку іншої діяльності, схваленої членами кооперативу;

5) *навчання, підвищення кваліфікації, інформація*. Кооперативи надають своїм членам, виборним представникам, менеджерам і найманим робітникам можливість для навчання і перепідготовки для того, що би вони могли ефективно виконувати своїх обов'язки і сприяти розвитку кооперативів. Вони інформують суспільство і через засоби масової інформації, що формують суспільну думку, роз'яснюють про природу і переваги кооперації;

б) *співпраця між кооперативами*. Кооперативи служать своїм членам найбільш ефективно і зміцнюють кооперативний рух лише в тому разі, якщо вони працюють спільно через місцеві, регіональні та міжнародні кооперативні об'єднання;

7) *турбота про громаду*. Кооперативи працюють на благо всього суспільства та проводять політику, яка схвалена їх членами [5].

Наведені міжнародні кооперативні принципи є універсальними, оскільки слугують орієнтиром під час розробки окремими країнами національних (власних) кооперативних принципів.

В Україні діяльність кооперативів будується на загальних принципах господарювання, закріплених в статті 6 Господарського кодексу України [1].

Спеціальні принципи кооперативного права закріплені в статті 4 Закону України «Про кооперацію». До спеціальних принципів кооперативного права належать:

- 1) добровільність вступу та безперешкодний вихід з кооперативної організації;
- 2) соціальна справедливість, взаємодопомога та співробітництво;
- 3) рівне право голосу під час прийняття рішень (один член кооперативу – один голос);
- 4) вільний вибір напрямів і видів діяльності;
- 5) демократичний контроль за діяльністю кооперативних організацій та їх посадових осіб з боку членів кооперативних організацій;
- 6) безпосередня участь членів кооперативної організації у її діяльності [3].

Правовий зміст вказаних принципів законодавцем не розкривається. З'ясувати господарсько-правову сутність кожного з принципу можна лише на підставі аналізу норм кооперативного законодавства України.

Так, принцип добровільності вступу та безперешкодного виходу з кооперативної організації полягає в тому, що кооператив створюється його засновниками на добровільних засадах. Вступ до кооперативу здійснюється на підставі письмової заяви особи, яка виявила відповідне бажання бути членом кооперативу та погодилася внести вступний внесок і пай.

Таким чином, кооперативне законодавство України не містить обмежень щодо прийняття в члени кооперативу осіб виходячи з соціальної, майнової, релігійної, національної або іншої ознаки.

Припинення членства в кооперативі також відбувається внаслідок добровільного виходу з нього [3, ст.ст. 7, 11, 13].

Правова сутність принципу соціальної справедливості, взаємодопомоги та співробітництва розкривається в статті 3 Закону України «Про кооперацію», згідно з якою основним завданням кооперації є:

- підвищення життєвого рівня членів кооперативів, захист їх майнових інтересів і соціальних прав;
- створення системи економічної і соціальної самопомоги населення та суб'єктів господарювання;
- створення і розвиток інфраструктури, необхідної для провадження господарської та іншої діяльності кооперативів з метою зростання матеріального добробуту їх членів та задоволення потреб у товарах і послугах;
- сприяння сталому розвитку та становленню засад демократичного розвитку суспільства.

Кооперативні організації гарантують усім своїм членам, а також найманим працівникам належну оплату праці відповідно до їх фаху, кваліфікації, особистого та трудового внеску, забезпечують належні умови праці та соціально-економічні гарантії, передбачені законодавством. За рішенням загальних зборів членів кооперативу працівникам кооперативу можуть надаватися додаткові пільги соціального захисту за рахунок доходу кооперативу.

Кооперативні організації забезпечують додержання встановлених чинним законодавством України вимог з охорони праці, техніки безпеки, санітарних вимог на виробництві. При цьому, кооперативна організація несе відповідальність за шкоду, заподіяну здоров'ю членів кооперативу – фізичних осіб, найманих працівників внаслідок виконання ними своїх службових обов'язків, відповідно до закону [3, ст.ст. 35, 36].

Принцип рівного права голосу під час прийняття рішень застосовується під час участі членів кооперативу в роботі вищого органу управління кооперативу, яким є загальні збори членів кооперативу. Розглядаючи питання, які належать до компетенції загальних зборів членів кооперативу, зокрема: затвердження статуту кооперативу та внесення до нього змін, прийняття інших рішень, що стосуються діяльності кооперативу; утворення органів управління та органів контролю за діяльністю кооперативу, інших органів кооперативу; заслуховування звітів його органів управління і органів контролю; затвердження порядку розподілу доходу кооперативу; визначення розмірів вступного і членського внесків та паїв; визначення розмірів, порядку формування та використання фондів кооперативу; визначення розмірів оплати праці голови правління, голови ревізійної комісії (ревізора), а також кошторису на утримання апарату органів управління та органів контролю за діяльністю кооперативу; затвердження річного звіту і балансу кооперативу; затвердження рішення правління або голови про прийняття нових членів та припинення членства; прийняття рішень щодо володіння, користування та розпорядження майном; утворення спеціальних комісій із залученням як консультантів найманих працівників; прийняття рішень про вступ кооперативу до кооперативних об'єднань; прийняття рішень про реорганізацію або ліквідацію кооперативу, а також інших питань, віднесених рішенням загальними членів кооперативу до компетенції загальних зборів кожний член кооперативу чи уповноважений кооперативу має один голос, і це право за будь-яких обставин не може бути передано іншій особі [3, ст. 15].

Принцип вільного вибору напрямів і видів діяльності полягає в забезпеченні кооперативам права 1) самостійно визначати економічні засади своєї діяльності; 2) здійснювати планування господарської діяльності; 3) розробляти програми і плани економічного та соціального розвитку, які затверджуються на загальних зборах членів кооперативу.

Кооперативи мають право провадити будь-яку господарську діяльність, передбачену статутом і не заборонену законом, відкривати свої філії, відділення та

представництва без створення юридичної особи. Виробничі кооперативи провадять господарську діяльність з метою одержання прибутку, а всі інші кооперативи надають послуги своїм членам без мети одержання прибутку.

Здійснюючи реалізацію товарів та надання послуг кооперативи вправі самостійно встановлювати ціни і тарифи на них, за виключенням тих випадків, коли на окремі групи товарів або види послуг законом встановлено державні регульовані ціни і тарифи.

Як правило, кооперативи здійснюють реалізацію товарів та надання послуг за цінами і тарифами, що встановлюються на договірних засадах. Для членів кооперативу ціни на товари, які виробляє кооператив, або послуги, як правило визначається кооперативом окремо [3, ст.ст. 23, 24].

Кооперативи є демократичними організаціями, діяльність яких повністю контролюються їх членами. Принцип демократичного контролю за діяльністю кооперативів та їх посадових осіб з боку членів кооперативних організацій полягає у праві членів кооперативу звертатися до органів управління та органів контролю за діяльністю кооперативу, посадових осіб кооперативу із запитами, пов'язаними з діяльністю кооперативу та його посадових осіб, одержувати письмові відповіді на свої запити.

З метою забезпечення належного контролю за діяльністю кооперативу утворюються органи управління та органи контролю за діяльністю кооперативу. Загальні збори кооперативу заслуховують звіти його органів управління і органів контролю, затверджують річний звіт і баланс кооперативу, а в разі необхідності – утворюють спеціальні комісії із залученням в якості консультантів найманих працівників.

Спостережна рада кооперативу безпосередньо здійснює контроль за додержанням статуту кооперативу та за діяльністю виконавчого органу управління кооперативу. Контроль за фінансово-господарською діяльністю кооперативу забезпечує ревізійна комісія або ревізор.

Вказані органи підзвітні загальним зборам членів кооперативу, а їх персональних склад обирається загальними зборами з числа членів кооперативу в порядку, встановленому його статутом. [3, ст.ст. 12, 15, 17, 18].

Кооперативні об'єднання також організовані та діють у відповідності з цим принципом.

Принцип безпосередньої участі членів кооперативної організації у її діяльності полягає в тому, що члени кооперативів беруть особисту участь у роботі його керівних і контрольних органів. Передача цього права іншим особам кооперативним законодавством України не допускається.

Принципи діяльності кредитних спілок закріплені в статті 2 Закону України «Про кредитні спілки». До них належать наступні принципи:

- 1) добровільності вступу та свободи виходу з кредитної спілки;
- 2) рівноправності членів кредитної спілки;
- 3) самоврядування;
- 4) гласності [4].

Відповідно до задекларованих у цьому Законі принципів, ніхто не може бути примушений вступати до кредитної спілки, а виключення з членів кредитної спілки дозволяється лише у випадках, визначених її статутом.

Усі члени кредитної спілки наділяються рівними правами, в тому числі під час голосування на загальних зборах, незалежно від розміру пайового та інших внесків. Закон забороняє будь-яке втручання в діяльність кредитної спілки, за винятком випадків, передбачених законом. Одночасно на кредитні спілки покладено обов'язок забезпечити

повне та своєчасне інформування своїх членів з питань власної діяльності, на їх прохання ознайомлювати з протоколами загальних зборів і засідань інших органів управління кредитної спілки, видавати копії документів та витяги з них у порядку, визначеному статутом.

Принцип рівноправності закладено і в діяльності кооперативних банків. Так, згідно статті 8 Закону України «Про банки і банківську діяльність» кожний учасник кооперативного банку незалежно від своєї участі у капіталі банку (паю) має право одного голосу [2].

Порівняльний аналіз національних і міжнародних кооперативних принципів дає підстави для висновку, що чинне кооперативне законодавство України не містить таких кооперативних принципів як: навчання, підвищення кваліфікації, інформація; співпраця між кооперативами; турбота про громаду.

Таким чином, діючи принципи кооперативного права визначають засади діяльності кооперативів України перш за все як суб'єктів господарської діяльності, при цьому не розкривають їх особливості як господарських організацій, які беруть активну участь в суспільному житті громади та піклуються про неї.

У зв'язку з цим, вважаємо доцільним доповнити статтю 4 Закону України «Про кооперацію» наступними реченнями:

- «навчання, підвищення кваліфікації, інформація;
- співпраця між кооперативами;
- турбота про громаду».

Висновки. Утворення та діяльність кооперативних організацій України будується на загальних принципах господарського права та спеціальних принципах, які закріплено в кооперативному законодавстві, зокрема, в законах України «Про кооперацію», «Про кредитні спілки», «Про банки і банківську діяльність».

Спеціальні принципи кооперативного права розробляються на основі міжнародних кооперативних принципів, які затверджені Міжнародним кооперативним альянсом, і визнані багатьма країнами світу.

Глибоке знання кооперативних цінностей і принципів, застосування їх у практичній діяльності сприятиме компетентному вирішенню завдань розвитку системи кооперації, допоможе привести у відповідність статuti кооперативних організацій різних типів і рівнів, дозволить брати кваліфіковану участь у формуванні кооперативного законодавства України та напрацюванні концепцій планів розвитку кооперативного господарства.

Список використаних джерел

1. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – №18, № 19-20, № 21-22. – Ст. 144. – [зі змін. та допов.].
2. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 07.12.2000 № 2121-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 5-6. – Ст. 30. – [зі змін. та допов.].
3. Про кооперацію : Закон України від 10.07.2003 № 1087-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 5. – Ст. 35. – [зі змін. та допов.].
4. Про кредитні спілки : Закон України від 20.12.2001 № 2908-III // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 15. – Ст. 101. – [зі змін. та допов.].
5. Рекомендація генеральної конференції Міжнародної Організації Праці від 03.06.2002 № 193 [Електронний ресурс.] – Режим доступу : <http://student.zoomru.ru/ecoteo/deklaraciya-o-kooperativnoj-identichnosti-prinyatiya/164575.1350184.s4.html>.

6. Теорія права : конспект лекцій для студентів спеціальності «Правознавство» / укл. : Л.П. Короткова. – Чернігів : ЧДІЕУ. – 2003. – 184 с.

Коверзнев В. А. Принципы кооперативного права

Автором статьи доказано, что принципами кооперативного права является комплекс общих положений, которые определяют порядок создания, цели деятельности кооперативных организаций и способы их достижения, основные начала внутрикооперативных и общественных отношений. Кроме этого, определено общие принципы, на которых базируется деятельность кооперативных организаций Украины всех типов; рассмотрено международные кооперативные принципы, утвержденные Международным кооперативным альянсом. Исследовано влияние международных кооперативных принципов на формирование специальных принципов кооперативного права, раскрыто их правовую сущность. В конце работы сформулированы предложения, направленные на усовершенствование действующего кооперативного законодательства, путем дополнения статьи 4 Закона Украины «О кооперации» следующими принципами: «обучение, повышение квалификации, информация; сотрудничество между кооперативами; забота об обществе».

Ключевые слова: кооператив, кооперативная организация, кооперативные принципы, международные кооперативные принципы.

Koverznev V. A. Principles of cooperative law

The author of the article proved that the principles of cooperative law is a set of general provisions which determine the order of formation, the purpose of cooperative organizations and the ways to achieve it, the basic principles of interior cooperative relations and relations in the social life of the community. In addition, the general principles on which the activities of cooperative organizations of Ukraine of all types are determined; considered international cooperative principles approved by the International Cooperative Alliance. The influence of the international cooperative principles on the formation of special principles of cooperative law, the disclosure of their legal entity are showed in the abstract. At the end of the article the proposals are formulated aimed at improving the existing cooperative legislation, by supplementing Article 4 of the Law of Ukraine «On Cooperation» by the following principles: education, training, information; cooperation among cooperatives; concern for the society.

Key words: cooperative, cooperative organization, cooperative principles, international cooperative principles.

